

Pardes | פרדס
Institute of Jewish Studies

I AM NOT YOUR SLAVE – I ONLY WORK FOR YOU
MEIR SCHWEIGER | meirs@pardes.org.il

(1) שמות - פרק כא

(ב) כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם: (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: (ד) אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו: (ה) ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי: (ו) והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים: (ח) אם רעה בעיני אדניה אשר לא לו יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו: (ט) ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה: (י) אם אחרת יקח לו שארה כסותה וענתה לא יגרע: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין קסף:

רש"י (שם) - (ב) כי תקנה - מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר (שמות כב:ב) "אם אין לו ונמכר בגנבתו". **לחפשי** - לחירות: **(ג) אם בגפו יבא** - שלא היה נשוי אשה ... ולשון בגפו בכנפו, שלא בא אלא כמות שהוא, יחיד, בתוך לבושו בכנף בגדו: **בגפו יצא** - מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה, אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים: **אם בעל אשה הוא** - ישראלית: **ויצאה אשתו עמו** - וכי מי הכניסה שם, תצא, אלא מגיד הכתוב, שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו: **(ד) אם אדניו יתן לו אשה** - מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים... **(ה) את אשתי** - השפחה: **(ו) אל האלהים** - לבית דין, צריך שימלך במוכרו שמכרוהו לו: **ורצע אדניו את אזנו במרצע** - הימנית...ומה ראה אמן להרצע מכל שאר אברים שבגוף, אמר רבי יוחנן בן זכאי (קדושין כב:) אמן זאת ששמעה על הר סיני "לא תגנוב", והלך וגנב - תרצע. ואם מוכר עצמו, אמן ששמעה על הר סיני (ויקרא כה:נה) "כי לי בני ישראל עבדים" והלך וקנה אדון לעצמו - תרצע.... **ועבדו לעלם** - עד היובל.

(2) ויקרא - פרק כה

(לה) וכי ימוך אחיר ומטה ידו עמו והחזקת בו גר ותושב וחי עמך: (לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלקיך וחי אחיר עמך: (לז) את כסףך לא תתן לו בנשך ובתרבית לא תתן אלקיך: (לח) אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים: (לט) וכי ימוך אחיר עמו ונמכר לו לא תעבד בו עבדת עבד: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמו עד שנת היבל יעבד עמך: (מא) ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב: (מב) כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: (מג) לא תרדה בו בפרך ויראת מאלקיך: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתכם מהם תקנו עבד ואמה: (מה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך:

רש"י (שם) - (לט) עבדת עבד - עבודה של גנאי, שיהא ניכר בה כעבד, שלא יולך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו: **(מ) כשכיר כתושב** - עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו: **עד שנת היבל** - אם פגע בו יובל לפני שש שנים, היובל מוציאו: **(מא) הוא ובניו עמו** - אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכר, אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: **ואל אחזת אבתיו** - אל כבוד אבותיו, ואין לזלזלו בכך: **אחזת** - חזקת: **(מב) לא ימכרו ממכרת עבד** - בהכרזה כאן יש עבד למכור, ולא יעמידנו על אבן הלקח: **(מג) לא תרדה בו בפרך** - מלאכה שלא לצורך, כדי לענותו. אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה, והוא אינו צריך, עזור תחת הגפן עד שאבוא. שמה תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו, ואומר אני לו שהוא לצורך, הרי הדבר הזה מסור ללב, לכך נאמר "ויראת": **(מו) איש באחיו** - להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך:

(3) דברים - פרק טו

(ז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיר באחד שעריך בארץ אשר ה' אלקיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיר האביון: (ח) כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עיניך באחיר האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא: (י) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשך ובכל משלח ידך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיר לעניך ולאבייך בארץ: (יב) כי ימכר לך אחיר העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך: (יג) וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: (יד) העניק תעניק לו מצאנך ומגנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלקיך נתן לו: (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדה ה' אלקיך על פן אנכי מצוך את הדבר הזה היום: (טז) והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך: (יז) ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן: (יח) לא יקשה בעיניך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה:

רש"י (שם) - (יב) כי ימכר לך - על ידי אחרים, שמכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר... **(יד) העניק תעניק** - לשון עדי בגובה ובמראית העין, שיהא ניכר שהטיבות לו. ויש מפרשים לשון הטענה על צארו: **מצאנך ומגנך ומיקבך** - יכול אין לי אלא אלו בלבד, תלמוד לומר "אשר ברכך", מכל מה שברכך בוראך. ולמה נאמרו אלו, מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה... **(טו) וזכרת כי עבד היית** - והענקתי ושנית ליך מביזת מצרים וביזת הים, אף אתה הענק ושנה לו: **(יח) כי משנה שכר שכיר** - מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה. וזהו כפלים שבעבודת שכיר יום. ומהו עבודתו בלילה, רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון:

(4) רמב"ם - הלכות עבדים, פרק א

הלכה ה - אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו ב"ד אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח ולא בסימטא כדרך שהעבדים נמכרין, שנאמר: "לא ימכרו ממכרת עבד" - אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד.

הלכה ו - כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך, ואיזו היא עבודת פרך? זו עבודה שאין לה קצבה, ועבודה שאינו צריך לה אלא תהיה מחשבתו להעבירו בלבד שלא יבטל. מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עדור תחת הגפנים עד שאבא שהרי לא נתן לו קצבה, אלא יאמר לו עדור עד שעה פלונית או עד מקום פלוני. וכן לא יאמר לו חפור מקום זה והוא אינו צריך לו ואפילו להחם לו כוס של חמין או להצן ואינו צריך לו אסור... **ראב"ד** - הסברא שלו היא זו אבל חכמים לא פירשו בו טעם קצבה ולא אמרו אלא שלא יאמר לו עד שאבוא והוא מתעכב לבא עד שיצטער והוא הדבר המסור לשם שיכול לומר לא היה לי פנאי לבא והשם יודע בו. וע"ז נאמר "ויראת מאלהיך"...

הלכה ז - כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבירו בדברים בוזים שהם מיוחדים לעשות העבדים כגון שיוליך אחריו כליו לבית המרחץ או יחלוץ לו מנעליו שנאמר: "לא תעבוד בו עבודת עבד". אינו נוהג בו אלא כשכיר, שנאמר: "כשכיר כתושב יהיה עמך". ומותר לספר לו שער ולכבס לו כסותו ולאפות לו עיסתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים, ואם היתה אומנותו זאת קודם שימכר הרי זה יעשה אבל לא ילמדנו בתחלה מלאכה כלל אלא אומנות שהיה בה הוא שעושה כשהיה עושה מקודם, בד"א בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה, אבל ישראל שלא נמכר מותר להשתמש בו כעבד שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו ומדעת עצמו.

הלכה ט - כל עבד עברי או אמה העבריה חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור, שנאמר: "כי טוב לו עמך" - שלא תהא אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן, אתה דר בכרך והוא דר בכפר או אתה דר בכפר והוא יושב בכרך, שנאמר: "ויצא מעמך" - מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. וחייב לנהוג בו מנהג אחוה שנאמר: "ובאחיכם בני ישראל". ואע"פ כן צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות באותן העבודות שהוא עושה לו.

פרק ג, הלכה יב - מה בין מוכר עצמו למכרוהו ב"ד? מוכר עצמו אינו נרצע ומכרוהו בית דין נרצע, מוכר עצמו אסור בשפחה כנענית ומכרוהו ב"ד רבו מוסר לו שפחה כנענית, מוכר עצמו נמכר לעכו"ם ומכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לישראל, שנאמר: "כי ימכר לך אחיך" - אין ב"ד מוכרין אותו אלא לך, מוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש מכרוהו ב"ד אינו

נמכר אלא לשש, מוכר עצמו אין מעניקין לו מכרוהו ב"ד מעניקין לו.

פרק ט, הלכה ח - מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך. ואע"פ שהדין כך - מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק, ולא יכביד עולו על עבדו, ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה. חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן. הרי הוא אומר: "כעני עבדים אל יד אדוניהם כעני שפחה אל יד גבירתה" (תהילים קכג:ב) וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים - לעבדות מסרן הכתוב לא לבושה, ולא ירבה עליו צעקה.

(5) רשב"ם שמות פרק כא - (ב) כי תקנה עבד עברי - במכרוהו בית דין הכתוב מדבר כדכת' ואם אין לו ונמכר בגנבתו, אבל מוכר עצמו בעניותו כת' בפרשת בהר סיני כי ימור אחיך ונמכר לך וגו' וכת' בו עד שנת היובל יעבוד עמך, ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד במכרוהו בית דין. יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה, ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל. יש שנותן חילוק ביניהם: **[אל] הדלת או אל המזוזה - לעין כל רוצע אזנו לסימן עבדות.** [ודלת] ומזוזה אפילו בבית אבנים של עץ הם ויכול לרצוע באזנו ובדלת: **לעולם - לפי הפשט כל ימי חייו,** כמו שנאמר בשמואל וישב שם עד עולם:

(6) אבן עזרא שמות (הפירוש הארוך) - (ב) כי תקנה אומר לך כלל לפני שאחל לפרש, כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה, או זאת המצוה אל זאת, נדבק בכל יכולתנו. ואם לא יכולנו, נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו. **ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו, על כן החל משפט העבד.**

(7) אבן עזרא (הפירוש הקצר) - (ו)ויאמר הגאון, כי טעם הדלת והמזוזה - להזכיר פסח מצרים, שפסח השם על הפתח והוציא כל ישראל מבית עבדים. ולמה אהב זה הישראלי להיותו עבד?

(8) רמב"ן - (ב) כי תקנה עבד עברי - התחיל המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון, כמו שאמר בו (דברים טו טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום. **(ג) ויצאה אשתו עמו....והנראה בעיני שהוא [האדון] נכנס במקום הבעל,** כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלוין להם מנגד מצפים לידי הבעל, ועתה שנמכר יאבדו בצרתם, ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו.

(9) חזקוני - (ב) כי תקנה עבד נסמכה פרשה זו תחלה כאן לפי שפדאם מהיות עבדים וצוה להם שלא לשעבד איש באחיו בפרך ולדורות אלא שש שנים.

(10) אברבנאל - אבל יש רשות ביד רבו אם העבד אינו בעל אשה לתת לו שפחה כנענית לשילוח ממנה בנים ולכן אם אדוניו יתן לו אשה רוצה לומר כנענית וילדה לו בנים או בנות לא יצאו עמו כי הם עבדיו של זה האדון ובעבד ובאמה כנענית נאמר שיעבדו כל ימיהם והתנחלתם אותם לבניהם. ומפני זה האשה ההיא וילדיה תהיה לאדוניה כיון שהם כנעניים והוא רוצה לומר העבד עברי יצא בגפו יחידי.